

Радіогазета як першопочаткова форма новинної радіомовної комунікації України (20-30-і роки ХХ століття)

М. В. Нагорняк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 19.08.2016; Accepted for publication 04.09.2016.

Анотація. На основі ґрунтовного та всебічного аналізу становлення радіогазети в 20-30-х роках ХХ століття авторка доводить, що саме ця форма поклала початок розвитку інформаційного радіомовлення та сприяла формуванню новинної радіомовної комунікації України. Виявлено, що за своїми змістовими та структурними ознаками радіогазета призвела до зародження сучасних форм новинної радіомовної комунікації - випуску новин та інформаційної програми. Відвертий агітаційно-пропагандистський характер новинного контенту зазначеної доби сприяв здійсненню часто-густо позірної радіокомунікації між владою та споживачами інформації – радіослухачами. Визначена тенденція, сутністю якої є поступова трансформація соціальної ролі радіогазети - від організатора, пропагандиста та агітатора громадської думки до презентатора найвагомішої інформації про події в республіці та за кордоном для спільноти.

Ключові слова: радіогазета, інформаційне радіомовлення, інформаційний випуск, новинна радіомовна комунікація.

Вступ. Уся життєдіяльність країни в цілому та людської особистості зокрема є процесом встановлення, налагодження, функціонування і коригування комунікаційних зв'язків у соціальному середовищі як усередині держави, так і поза її межами. В епоху інформаційного суспільства, наслідки якого стають дедалі рельєфнішими й закономірнішими, а роль людини як комуніканта дедалі увиразнюється й поглиблюється, комунікаційні процеси є головним і невід'ємним складником існування людини, родини, колективу, міста, країни. Передовсім, йдеться про чільне місце інформації, яке вона посідає у задоволенні кожним людським індивідуумом своїх фізіологічних потреб, зокрема, у необхідності дихати, їсти, пити, одягатися, мати гідні умови проживання. У духовному житті людської особистості інформація відіграє не менш вагому роль.

Пройшовши всі етапи створення новини, починаючи від пошуку, добору й відбору та закінчуючи її оприлюдненням, слухач, інтернет-користувач здійснює новинну радіомовну комунікацію. Він перебуває у центрі новинних комунікаційних процесів, які забезпечують людині перехід від звичайного до професійного мовлення. Коли ми говоримо «звичайне мовлення», то маємо на увазі мовлення, яке здійснюється споживачем у пасивному режимі, що обмежується фізичним слуханням інформаційних програм й інколи відтворенням відомостей, які запам'яталися. У цьому випадку споживач виступає у ролі комуніката. Під професійним мовленням ми розуміємо таке мовлення, завдяки якому людина здійснює вибіркоче й дозоване слухання найнеобхідніших інформаційних повідомлень, користується різними їх джерелами, здатна відрізнити коментарі від фактів. Та, найголовніше, професійний мовець, що є комунікантом, здатний брати активну участь у створенні новини (випуску новин).

Дослідник В.Різун звертає увагу на те, що в цьому контексті вельми важливим є усвідомлення свого твору, нехай і невеликого за обсягом інформаційного повідомлення, як відносно самостійного об'єкта існування. За його словами, той мовець, який не усвідомлює власних процесів мовлення, а значить і не усвідомлює мовної діяльності як явища, – не може бути професійним комунікантом, бо він не здатен

здійснювати свідомий контроль ні за власним, ні за чужим твором, не може керувати ні власними, ні чужими процесами мовлення та спілкування (6, с.19).

Значний масив ціннісної для людини інформації, як відомо, зосереджений у засобах масової комунікації. Зважаючи на посилену динамічність суспільно-політичного життя, його постійну мінливість, калейдоскопічну стрімкість, суттєву перенасиченість драматично-трагедійним складником, споживач намагається знайти необхідні йому відомості якомога оперативніше та в найбільш зручній для себе формі.

До таких зручних інструментів належить радіо. Воно має беззаперечні переваги, які полягають у надзвичайній оперативності пропонованої інформації. Радіо є доступним, напрочуд простим у користуванні, відносно недорогим. В.Різун слушно зауважує, що хоч радіоінформація сприймається певними відрізками й не завжди послідовно й регулярно в часі, внаслідок чого аудиторія радіо є непостійною, однак, радіо з усіх ЗМІ найбільш ефективно діє на когнітивні структури, на розум людини (6, с.48). З огляду на означені характеристики, впродовж кожного етапу свого становлення радіостанції були, є та будуть своєрідним атрибутом життя людини. В цьому можна переконатися, проаналізувавши найперший історичний, а, відтак, і найголовний період розвитку радіо – 20-30-і роки ХХ століття. Йдеться про ту пору, коли радіо зароджувалося і робило перші кроки. Через це важливим є простежити еволюційний шлях розвитку новинної радіомовної комунікації, що бере свої витoki з інформаційного мовлення, першопочатковою формою якого була радіогазета.

Стислий огляд публікацій за темою. Питання історичних засад розвитку новинної радіомовної комунікації в Україні поставали у центрі уваги як вітчизняних, так і закордонних дослідників радіожурналістики та радіокомунікацій. Українські практики і теоретики - В.Владко, О.Карпеко, М.Княжанський, В.Малишев, В.Мякшин, Ф.Солод, І.Степаненко, О.Я.Гоян, В.В.Лизанчук, В.Я.Миронченко, М.І. Прокопенко, І.А.Хоменко та деякі інші - розглядають радіогазети як неодмінну передумову створення повноцінного новинного мовлення та новинної радіокомунікації. Такі

закордонні вчені, як Е.Багіров, П.Гуревич, Г.Кузнецов, В.Ружников, В.Смирнов, О.Шерель та деякі інші дотримуються думки, що знання історичного контексту озброює радіожурналістів розумінням тих системних зв'язків, які на сьогодні об'єднують друковану та усну журналістику. На їхню думку, історичний досвід, що вироблявся та накопичувався не одним поколінням журналістів ефіру, є багатющим джерелом творчості та майстерності.

Мета. У цьому дослідженні авторка переслідує мету здійснити системний аналіз такої основної форми новинної радіомовної комунікації 20-30-х років ХХ століття, як радіогазета. І на основі цього аналізу довести, що саме така форма поклала початок розвитку радіо в Україні, а також окреслити тенденцію, через яку видозмінювалася соціальна місія радіогазети - від організації, пропаганди та агітації вигідних владі відомостей до презентування найвагомішої інформації та спілкування в ефірі зі слухачами. Що саме по собі є винятково важливим, оскільки у такий спосіб простежується еволюція технологічних засад новинної радіоінформації на різних платформах (друкований носій – ефірний носій – мережевий носій).

Матеріали та методи. Емпіричним матеріалом для дослідження слугували, здебільшого, статті радянських практиків і теоретиків радіо, які вийшли друком у тогочасному спеціалізованому часописі «Радіо» (1930-1934 рр.) із вміщеним докладним аналізом змісту радіогазет. Використання саме такого матеріалу зумовлене тим, що за терміном давності в Україні не існує архіву аудіопродукції означеного історичного періоду.

Докладне та всебічне вивчення даного питання уможливлене завдяки таким методам. Історичний метод дозволив дослідити виникнення, формування та розвиток радіогазети у хронологічній послідовності, що призвело до поглибленого розуміння сутності новинної радіомовної комунікації 20-30-х років ХХ століття. Завдяки різновидам класичного методу аналізу – журналістському аналізу текстів, біографічному, літературному та лінгвістичному – вдалося чітко простежити еволюцію змістових, композиційно-структурних, мовно-стилістичних та інших особливостей цього радіовидання. Deskриптивний метод використаний для характеристики випусків радіогазети, аналізу її яскраво вираженої агітаційно-пропагандистської спрямованості, глибини розкриття теми задля посилення впливу на споживача інформації.

Результати та обговорення. Досліджуваний контент дозволив авторці дійти наступних висновків. По-перше, радіомовлення на зорі свого становлення (початок 20-х років ХХ століття) розглядалося з точки зору сьогодення спрощено, що є закономірним з огляду на тогочасну політичну обстановку. Зауважу, що це були часи подій 1917 року та Першої світової війни. Великі простори Радянської держави потребували надійного та, головне, швидкого зв'язку центру з околицями, чому й прислужилося радіо. Природно, що фахівці розглядали його лише як технічний засіб зв'язку. Проте, саме під час

початкового етапу становлення закладався фундамент для подальшого розвитку новинної радіокомунікації. Її першою формою стала радіогазета, яка тоді, ясна річ, ще не мала радійного вигляду. Радіогазета являла собою газетні вирізки з повідомленнями про найважливіші події, які клеїлися на цупкий папір і прочитувалися в ефірі. Власне, ідея створити «газету без паперу» і «без відстаней» належала вождеві тогочасного світового пролетаріату В.І.Леніну. Він уважав, що радіогазети здатні піднести політичну свідомість мас, залучити їх до виконання завдань, що поставали перед Радянською владою. Саме через те Ленін був переконаний, що заради інформування спільноти радіо мусить бути у кожному селі, на кожній фабриці та на кожному заводі.

Перший випуск Всеукраїнської робітничої газети «Пролетар» був переданий з Харкова 10 грудня 1926 року, який тоді був столицею України. В.Миронченко наголошує, що відтоді радіогазети стають основною формою політичного мовлення в Україні, а їхнє головне призначення – бути організаторами громадської думки з актуальних питань соціалістичного будівництва і одночасно інформувати про найважливіші події в нашій країні, республіці та за кордоном (3, с.8).

Радіо повною мірою спиралося у своїй діяльності на значний досвід друкованого органу – газети. У зв'язку з тим, що пресова журналістика сформувала стандарти інформаційної діяльності, то без засвоєння її досвіду не можна було вести мову про успішну діяльність радіо. З огляду на це, виглядало цілком логічним, що радіогазета «Пролетар» мала не лише таку ж назву, як і її друкована посестра, а й практично нічим не відрізнялася від неї за змістом, жанрами, побудовою. В.Миронченко зазначає, що перший випуск радіогазети складався із 10-и сторінок. На п'яти сторінках були недбало вирізані із друкованої газети «Пролетар» передова стаття, повідомлення із внутрішнього життя України та Радянського Союзу, міжнародна інформація. Верстка дуже нагадувала друковане видання, не було жодних робкорівських повідомлень, редагування практично не здійснювалося. Радійною газету робило тільки те, що її читали в ефірі два диктори, а також кілька музичних номерів, які чергувалися із начитуванням газетних вирізок (3, с.9). І хоч радіогазета «Пролетар» мала доволі примітивний аудіовигляд щодо творчих й технологічних параметрів, усе ж, вона вважається початком формування новинної радіомовної комунікації

Звісно, що з плином часу радіогазета вдосконалювалася. Партія і держава поклали на радіо великі надії, через що у січні 1927 року була ухвалена постанова ЦК ВКП (б) «Про керівництво радіомовленням». Згідно з цим документом, на партійні комітети покладалася відповідальність за роботу радіотелефонних станцій, які мали максимально використовуватись для агітаційних цілей. Того ж 1927 року сталася історична подія - радіогазета «Пролетар» відокремилася від друкованого видання і стала називатися «Радіо-Пролетар». Така трансформація неодмінно позначилася на якості – збільшилася періодичність

виходу (4 рази на тиждень), тривалість звучання (30 хвилин), встановлено фіксований час виходу в ефір (19.00), активно залучалися до роботи робітники. Внаслідок цього, радіокомунікація зі слухачами ставала якіснішою, дійовішою. Однак, незважаючи на це, власне радійних матеріалів не вистачало, усе ще використовувалися вирізки із газет, читання яких займало орієнтовно 80 відсотків ефірного часу.

У жовтні 1928 року Рада Народних комісарів СРСР ще раз винесла на порядок денний питання про радіофікацію країни. У межах цього було визнано за необхідне піднести якість радіогазет, у зв'язку з чим «Радіо-Пролетар» зазнало організаційних і творчих змін. Найголовніші перетворення стосувалися відмови від використання газетних вирізок, укомплектування штату кваліфікованими працівниками, збільшення тривалості звучання. Це були кардинальні зміни концепції новинної радіокомунікації – у центрі уваги поставала людина зі своїми інформаційними інтересами та запитам.

Наступного, 1929 року, «Радіо-Пролетар» перейменували в «Робітничу радіогазету». Це видання стало ще більш радійним, аніж його попередники. Радіогазета широко висвітлювала життя робітників, організувала популярні тоді соцзмагання, використовувала музичний супровід. Власне, від 1930 року радіогазети посіли чільне місце у системі інформаційного мовлення України. Їхню роль у комунікаційних процесах важко переоцінити – радіовидання розповідали про передовиків виробництва, налагоджували соцзмагання, сприяли введенню в експлуатацію потужних виробничих потужностей першої п'ятирічки – Дніпрогесу, Харківського тракторного заводу та інших.

Але після періоду ейфорії популярність радіогазет почала стрімко падати. Усі – починаючи від партійних чиновників, керівників радіо та закінчуючи пересічними слухачами – нарікали на низьку якість контенту радіогазети, який нагадував контент друкованої газети і незрозуміло чому супроводжувався музикою. Внаслідок подібного критичного підходу кількість радіогазет зменшили, і в серпні 1932 року їх повністю ліквідували. Партія і держава пішли на такий крок, оскільки радіогазети не стали для них надійними підручними, не організували людей, не залучали їх до управління суспільством. На думку авторки, такий крок керівництва країни був не до кінця продуманим, бо саме радіогазети засвідчили появу справді радійних методів подачі інформації, зародження інтерактивності інформаційного мовлення.

По-друге, необхідно зазначити, що, зважаючи на тогочасні політичні реалії, новинний контент радіогазет мав яскраво виражену агітаційно-пропагандистську спрямованість. Радіовидання були рупором партії та держави у політичній боротьбі, що є цілком закономірним. Їх можна порівняти із дзеркалом, в якому знаходили відображення усі суспільно-політичні та соціально-економічні події тієї буремної доби. У цьому зв'язку М.Сидоренко та О.Школьна слушно зауважують, що попри суцільну тогочасну заангажованість, Українське радіо виконувало

притаманні йому функції, зокрема, пов'язані з інформуванням людей. За словами дослідників, з часу своєї появи воно щодня і щохвилини фіксувало перебіг подій, фактів, явищ навколишнього життя. Радіожурналістика (навіть піддаючись ідеологічним вказівкам, перебуваючи в залежності від тоталітарної системи) намагалася документально відобразити буття країни; часто радіо залишалося єдиним інформатором, засобом зв'язку людей зі світом (2, с.5).

По-третє, наголошу, що після ліквідації радіогазет їм на зміну прийшли випуски так званих «Останніх вістей», які з часом розрослися у повноцінну інформаційну радіо програму. Вперше «Останні вісті» вийшли в ефір 1934 року в Києві, де розміщувався Всеукраїнський радіокомітет. На відміну від спеціалізованих радіогазет, «Останні вісті» готували свої передачі для широкої аудиторії, себто вони були універсальними. Випуски стисло знайомили слухачів із найпомітнішими подіями внутрішнього та зовнішнього життя. Не можна не зважати і на той факт, що новини доходили до слухачів раніше, ніж радіогазети.

Від часу виходу «Останніх вістей» інформаційне мовлення зосередило увагу на створенні потужної кореспондентської мережі та перебудові роботи редакційного апарату. Це пояснювалося потребою насичувати новини оперативною та цікавою інформацією. У кожній області працювали постійні кореспонденти, з якими встановлювався щоденний телефонний зв'язок. За кожним співробітником у редакції новин закріплювалося висвітлення певної сфери суспільного життя. Звичайним явищем ставали щоденні наради – легочки, на яких відбувався ґрунтовний аналіз змісту й форми випусків новин.

Аналізуючи цей період, не можна не згадати про важливі позитиви новинної радіомовної комунікації. Тридцять років ХХ століття позначилися народженням нових жанрів радіомовлення – виступ перед мікрофоном, репортаж з місця події. Перед мікрофоном виступали тільки «потрібні» люди – партійні та радянські працівники, передовики виробництва. Тексти цих виступів проходили сувору цензуру, після чого «потрібні» люди допускалися до ефіру. Передача виступів давала всі підстави керманічам говорити про «демократичну» інформаційну радіожурналістику. Демократизація була доволі умовною. Але з огляду на суспільно-політичні процеси 30-х років ХХ століття, народження нових жанрів стало колосальним кроком у лібералізації інформаційного радіомовлення. Цей етап розвитку радіо є доволі важливим з точки зору наближення його до інформаційних потреб слухачів, адже новинна радіомовна комунікація набувала дедалі чіткіших ознак живого, природного людського спілкування. Однак, радіо усе ще залишалося інструментом діяльності партії та держави.

Таким чином, аналізуючи становлення новинної радіомовної комунікації впродовж 20-30-х років ХХ століття, доволі рельєфно простежується наступна суперечність. З одного боку, влада вважала, що радіо не є повною мірою її надійним підручником, як це було у випадку з пресою, що його потрібно весь час підтягувати. З іншого боку, зважаючи на унікальні

можливості радіо, можновладці, все ж, доходили висновку, що на нього можна робити ставку.

Висновки. Новинна радіомовна комунікація України в своєму розвитку пройшла великий шлях, позначений періодами злетів і падінь. Він вимірюється сімома десятиліттями ХХ століття та шістьнадцятьма роками початку ХХІ століття. Така довготривалість історичного розвитку доводить незаперечну істину – радіо – це потужний винахід людства початку ХХ століття. Особливо важливим для розвитку новинного радіо став першопочатковий етап розвитку, який припав на бурхливі 20-30-і роки ХХ століття. Головною формою подачі аудіоінформації стала радіогазета, яка у своїй діяльності цілком і повністю орієнтувалася на друковане видання. І хоч ця форма подачі новин була доволі далекою від досконалої, контент являв собою, здебільшого, офіційні, протокольні відомості з життя країни та світу, музичне обрамлення характеризувалося невиразністю або ж взагалі відсутністю як такого, ознайомлення із новинами представлялося механічним начитуванням тексту, непридатного для ефіру, однак, радіогазета засвідчила цікаву закономірність. Її сутність полягає у тім, що в надрах цього радіовидання, незважаючи на зливу критики, зароджувалися основи для сучасного випуску новин, а

в подальшому інформаційної програми. Болісне та неоднозначне становлення радіогазети означало беззаперечну річ - що частіше окремі знавці та експерти пророкували загибель радіо через винайдення телебачення, інтернету, то більшою мірою воно виявляло та продовжує виявляти себе як масштабний звуковий засіб комунікації, що успішно функціонує у мережі. Пояснення такої закономірності просте. По-перше, радіо є доволі зручним у користуванні, прослуховування його програм можливе не тільки у стані зосередження уваги радіослухачів, а й у фоновому режимі. По-друге, в час винайдення телебачення радіомовлення швидко зорієнтувалося та зайняло суто свою нішу – займатися повномасштабною передачею звучання слова. По-третє, за умов відсутності візуальності, радіо зуміло максимально швидко та незрівнянно доносити думки, почуття людей у найвіддаленіші точки земної кулі. Досліджуваний період розвитку показав, що впродовж невеликого періоду часу радіогазета кардинально змогла змінити свою соціальну місію - від організатора, пропагандиста та агітатора громадської думки до презентатора найвагомійшої інформації про події в країні та за кордоном для широкого кола громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоян О.Я. Основи радіожурналістики і радіоменеджменту : підручник / О.Я.Гоян. – К.: Веселка, 2004. – 245 с.
2. Історія національного радіоєфіру: Архівні матеріали (1942-1969) / Упоряд. Н.М.Сидоренко; Інститут журналістики. – К., 2004. – 115 с.
3. Миронченко В.Я. Інформаційне радіомовлення на Україні : навч.посіб. / В.Я.Миронченко.- К.: Вища школа, 1984. – 111 с.
4. Миронченко В. Я. Основи інформаційного радіомовлення : підручник для студ. ун-тів спец. «Журналістика» / В. Я. Миронченко. – К. : Інститут змісту і методів навчання; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1996. – 438 с.
5. Нагорняк М.В. Місце українського мережевого радіомовлення в масових інформаційних процесах / М.В.Нагорняк // Медіатрансформації: рік другий: колективна монографія [за наук. ред. О.Холода; автори : В.Іванов, В.Льганаєва, М.Нагорняк та ін.]. – К., 2016. – С.148–165.
6. Різун В.В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В.В.Різун. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

REFERENCES

1. Hoyan O.Ya. Basics of journalism and radiomenedzhment: textbook / O.Ya.Hoyan. - K.: Veselka, 2004. - 245 p.
2. National radio history: archival materials (1942-1969) / compiler N.M.Sydorenko; Institute of journalism.- K., 2004. - 115 p.
3. Myronchenko, V.Ya. News broadcasting in Ukraine : handbook / V.Ya.Myronchenko. - K.: Vushcha shkola, 1984. - 111 p.
4. Myronchenko, V.Ya. (1996), Fundamentals of Information Broadcasting: a textbook for students univ. special. "Journalism", K. : Instytut змісту і методів навчання; Kyiv's'kyi un-t im. Tarasa Shevchenka, Kyiv, 438 p.
5. Nahornyak M.V. Place Ukrainian network broadcasting in mass information processes / M.V.Nahornyak. - Media Transformation: Year Two: collective monograph [for science. Ed. O.Holoda; Authors: V. Ivanov, V.Illhanayeva, M.Nahornyak and others.]- K., 2016. - pp.148-165.
6. Rizyn V.V. Mass Communication Theory: textbook. for students. industry 0303 "journalism and information" / V.V.Rizyn. - K.: Vydavnychij tsentr «Prosvita», 2008. - 260 p.

Radiojournal as Originally a form of Radio news Broadcasting communication Ukraine (20-30 years of the twentieth century) Nahornyak M.

Abstract. Based on a thorough and comprehensive analysis of the establishment of radio in the 20-30-ies author argues that this form initiated the development of the information broadcast and promoted the formation of news broadcasting communication Ukraine. Revealed that in its semantic and structural characteristics of radio led to the emergence of the modern form of news broadcasting communication - information release. Candid agitation and propaganda news content of that era contributed to implementation often apparent radio communications between the government, its representatives and consumers of media - radio listeners. The trends, the essence of which is the gradual transformation of the social role of radio - from the organizer, propagandist and agitator presenter public opinion to the most important information about events in the country and abroad for the community.

Keywords: radiojournal, news broadcast, news releases, news broadcasting communication.

Радиогазета как первоначальная форма новостной радиовещательной коммуникации Украины (20- 30-е годы XX столетия)

М. В. Нагорняк

Аннотация. На основании тщательного и всестороннего анализа становления радиогазеты в 20-30-х годах XX столетия автор доказывает, что именно эта форма положила начало развитию информационного радиовещания и способствовала формированию новостной радиовещательной коммуникации Украины. Обнаружено, что по своим содержательным и структурным признакам радиогазета способствовала зарождению современных форм новостной радиовещательной коммуникации – выпуска новостей и информационной программы. Откровенный агитационно-пропагандистский характер новостного контента упомянутого периода способствовал осуществлению зачастую мнимой радиокommunikации между властью и потребителями информации – радиослушателями. Определена тенденция, сущностью которой является постепенная трансформация социальной роли радиогазеты – от организатора, пропагандиста и агитатора общественного мнения до презентатора наиважнейшей информации о событиях в республике и за рубежом для общественности.